UDK / UDC 026:061.27(497.6=4*3)

SLAVISTIČKE KOLEKCIJE BOŠNJAČKOG INSTITUTA : ZBIRKE EMIGRANTIKA, BOGUMILI, RATNA ZBIRKA I ORIJENTALNI RUKOPISI

SLAVIC COLLECTIONS OF BOSNIAK INSTITUTE: Emigrantica, Bogumils, War Collection and Oriental Manuscripts

Mr. sc. Amina Rizvanbegović-Džuvić, izvršna direktorica Bošnjačkog instituta / Executive Director of the Bosniac Institute
amina@bosnjackiinstitut.org
Narcisa Puljek-Bubrić, voditeljica Biblioteke Bošnjačkog instituta / Head of Library of the Bosniac Institute
narcisa@bosnjackiinstitut.org
Bošnjački institut – Fondacija Adila Zulfikarpašića / Bosniac Institute – Fondation of Adil Zulfikarpasic
71 000 Sarajvo, BiH /B&H

Sažetak

Biblioteka Bošnjačkog instituta u Sarajevu – Fondacija Adila Zulfikarpašića sadrži više od 90.000 vrijednih dokumenata koje su prikupili Adil Zulfikarpašić i njegova supruga Tatjana tokom pedeset godina. U radu su opisane Zbirka bogumila i srednjovjekovne Bosne, Ratna zbirka (1991-1995), Odjel emigrantika i Orijentalni rukopisi (dio zbirke Islamica). Ove zbirke su po mnogo čemu jedinstvene. U prvom redu, sadrže veliki broj rukopisnih i štampanih publikacija od posebne vrijednosti i rijetkosti, koje su i pored toga otvorene za sve ljude.

Ključne riječi
Bošnjački institut Sarajevo - Fondacija Adila Zulfikarpašića, Zbirka Emigrantika, Zbirka Bogumili, Ratna zbirka (1991-1995), Zbirka orijentalni rukopisi

Abstract

Library of the Bosniak Institute in Sarajevo – Foundation Adil Zulfikarpasic contains over 90.000 valuable documents collected by Adil Zulfikarpasic and his wife Tatjana during 50 years. Article describes Bogumils and Medieval Bosnia Collection, War Collection (1992-1995), Department for Emigrantica and Oriental Manuscripts (part of Islamica Collection). These collections are in many ways unique because they contain great number of valuable and rare manuscripts and printed publications, which are available to all users.

Keywords

Bosniak Institute-Sarajevo, Adil Zulfikarpasica Foundation, collections, Emigrantica, Bogumils, War Collection (1992-1995), Oriental Manuscripts

Zbirke Bošnjačkog instituta su osmišljene sedamdesetih i osamdesetih godina kada su gosp. Adil Zulfikarpašić i njegova supruga Tatjana temeljito prikupljali građu za svoju biblioteku. Već tada, građa je klasifikovana na različite odjele prema načinu izučavanja i tretiranja historije Bosne i Hercegovine i balkanskih prostora. Danas je to bogata kolekcija sa više od 90.000 bibliotečkih jedinica, iz koje se posebno izdvaja nekoliko zbirki: Zbirka Bogumili, Ratna zbirka, Emigrantika i Orijentalni rukopisi.

Zbirka bogumila i srednjovjekovne Bosne je zbirka u kojoj se istraživanjem mogu osvijetliti događanja od historijskog značaja za srednjovjekovnu Bosnu. Pored arhivskih primjeraka o historiji srednjovjekovne Bosne, tu se mogu naći i prvi pokušaji istraživanja bogumila i njihovog vjerovanja, pa sve do rezultata

današnjih historičara. Danas je veoma aktuelna tema bogumila i srednjovjekovne Bosne, međutim, ima dosta djela u kojima nailazimo na nedovoljnu informiranost o tome periodu ili namjerno izbjegavanje korištenja informacija koje bi mogle donijeti neke nove rezultate i pobuditi noviji interes za istraživanje.
Posebnost odjela za bogumile jeste u tome da se sastoji od različitih pogleda o historiji bogumila i Crkve bosanske u srednjovjekovnoj Bosni, iz kojih se može vidjeti kako su historičari istraživači bili više zaokupljeni idejom borbe o Bosni nego idejom istraživanja historijske istine o nastajanju bogumila. Sa jedne strane, izražavaju se pravoslavna gledišta kroz autore kao što je Božidar Petranović, srpski advokat iz Zadra, koji je dobio prvu nagradu 1865. g. na takmičenju o temi «Kako su bogumili nastali i šta je od njih bilo, da li su se oni poturčili?“.[1] Zatim, Vaso Glušac, koji je zastupao teoriju da je Crkva bosanska bila pravoslavna cvrkva. S druge strane, pisale su se različite teorije o porijeklu bogumila kroz djela Jaroslava Šidaka, Marka Vege i Ćire Truhelke. U tom kontekstu može se spomenuti da Odjel bogumila obiluje i djelima Aleksandra Solovjeva i Dragutina Kniewalda, koji su temi pristupili kao historičari bez predrasuda. Pored autora sa prostora bivše Jugoslavije, odjel obiluje publikacijama stranih autora koji su pisali o historiji srednjeg vijeka, herezi, bogumilima, katarima. Neki od tih autora su Ivan Rupčić i njegova disertacija *Entstehung der Franziskanerpfarreieu in Bosnien und der Herzegowina und ihre Untwicklung bis zum Jahre 1878*, te Malcolma Lambert i njegovo djelo *Geschichte der Katharer*, Arno Borst i djelo *Die Katharer*, uz različite referentne publikacije o srednjem vijeku kao što su *Chronicles of the Crusades*, *Lexikon des Mittelalters* u devet tomova, *The Encyclopedia of the Midlle Ages* i *Historical Atlas of the Crusades*. Značajno je spomenuti i publikacije na francuskom jeziku koje posebno osvjetljavaju herezu u južnoj Francuskoj i inkviziciju protiv katara.
Ovaj odjel prerasta u Centar za izučavanje bogumila pri Bošnjačkom institutu, u kojem se prikupljaju sve informacije o srednjovjekovnoj Bosni s ciljem da se što bolje osvijetli taj period historije Bosne i Hercegovine.

Ratna zbirka se sastoji od publikacija od početka rata 1991. godine u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini do potpisivanja Daytonskog sporazuma 1995. i ratnih dešavanja na Kosovu izraženih u političkim, naučnim i memoarskim djelima, s posebnim osvrtom na agresiju i genocid u Bosni i Hercegovini. Važnost ovog odjela nije samo u tome što pruža informacije o ratu u Bosni i Hercegovini, nego i u tome što je podijeljen na bosanska, hrvatska, srpska i strana izdanja. Ta podjela osvjetljava još jednu problematiku rata u Bosni i Hercegovini, gdje je agresija u Bosni i Hercegovini predstavljena iz različitih uglova, pa može koristiti i kao svojevrsna enciklopedija o ratu u Bosni i Hercegovini. Raritetna izdanja svakako predstavljaju memoarska i prozna djela, pisana u vidu dnevnika o ratu, svakodnevnih izvještaja o agresiji, izbjeglištvu, silovanjima kao i različita naučna istraživanja tokom agresije u Bosni i Hercegovini. Monografske publikacije o ratu, uz osnovnu podjelu na različita izdanja i jezike, podijeljene su i na predmetne odrednice. Tako je moguće izdvojiti publikacije o genocidu na stranim jezicima kao i različitim izdanjima, bila ona bosanska, srpska ili hrvatska. Na taj način je moguće napraviti jedan opći izvještaj o genocidu u Bosni i Hercegovini i šire. Istraživanje se može proširiti i na bilo koji drugi oblik rata na balkanskim prostorima u periodu 1991–2000. Svrha ovog odjela je da se tu sakuplja što više dostupnih ratnih publikacija iz različitih izvora sa prostora bivše Jugoslavije i omogući objektivan istraživački rad.
Pored monografskih publikacija veliku vrijednost imaju časopisi i listovi koji su izlazili u Bosni i Hercegovini i u dijaspori za vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu. Na primjer, časopis *Bilten*, koji je izdavala *Državna komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima u Bosni i Hercegovini*. *Bilten* je naglašavo osnovna ljudska prava koja su u ratu bila ugrožena genocidom nad ljudima i kulturno-vjerskim objektima. Zatim časopis *CORRIDOR*, kojeg je izdavalo Društvo za psihološku i humanitarnu pomoć «Corridor», nazvan još i *List koji zbližava ljude*. List je sačinjen od različitih intervjua sa poznatim Sarajlijama, zatim sadrži članke o ratu u Bosni i Hercegovni, o izbjeglicama u inostranstvu sa posebnim osvrtom na humanitarne organizacije koje su u Bosni i Hercegovini organizirale različite projekte. Treba dodati i časopis *Bosnaen Sabah*, list za novu i slobodnu Bosnu i Hercegovinu. List je izlazio u Tuzli i izvještavao o ratnim i političkim događanjima. Pored ratnih časopisa koji su izlazili u Bosni i Hercegovini važno je spomenuti i one koji su izlazili u dijaspori. Jedan od tih časopisa je *Asyl times* i izlazio je u Švedskoj, izvještavao je ratu u Bosni i Hercegovini, ali takođe i o bosanskim izbjeglicama u Švedskoj, kao i list *Euro Bosna*, koji je izlazio u Frankfurtu (Njemačka) sa sličnim

[1]Avdić, Kamil Y.: Bosna u historijskoj perspektivi, Beč, 1973. Str. 43.

sadržajem. List *Bošnjačka misao* je izlazio u Švedskoj i, pored ratne tematike i redovnih obavještenja za izbjeglice, štampao je i članke iz historije Bosne i Hercegovine i Bošnjaka. Pored svega navedenog, važna je činjenica da su svi ratni listovi pisali na prvom mjestu o ratnim događanjima koji naravno danas mogu da posluže i kao dokument, potom o stanju bosanske dijaspore, osvjetljavajući nam danas kako je izgledala nacionalna svijest bosanskih izbjeglica.

Odjel emigrantika je po svom sadržaju jedinstven u bibliotečkim zbirkama u zemlji. Sastoji se od emigrantskih djela iz Prvog svjetskog rata i SFRJ, čija je važnost u pisanju o bivšoj Jugoslaviji izvana. Pisanje iz perspektive emigranta, sasvim različito od viđenja problema u domovini, od iznimne je važnosti. Emigranti pokušavaju da osvijetle probleme unutar domovine i da iznađu rješenja. Odjel je podijeljen na bošnjačku, srpsku, hrvatsku, slovenačku, makedonsku i jugoslovensku emigrantiku, što je odraz različitih političkih i nacionalnih struja u emigraciji.

Časopis *Bosanski pogledi* je nastao u samodbrani, kao rezultat pokušaja pokrštavanja bosanskih muslimana u austrijskim prijemnim logorima početkom pedesetih godina. Godine 1955. je izašao prvi i jedini primjerak *Bosanskih pogleda*, čiji je urednik bio Smail Balić. Prilog tom broju dali su još i mons. Pavao Jesih, Dušan Kršić, Muhamed Pilav, Husref Bašagić, Tanja i Adil Zulfikarpašić. Nakon nekoliko godina, tačnije 1960. počinju izlaziti mjesečnik *Bosanski pogledi*, u skromnom izdanju i ručno umnožavan. Podnaslov časopisa je bio *Nezavisni list muslimana Bosne i Hercegovine u iseljeništvu*. Časopis je izlazio sve do 1967. godine, a urednici su mu bili Smail Balić i Adil Zulfikarpašić. Bio je političko-kulturnog karaktera. U svom sadržaju je imao i rubriku *Pitanja i odgovori*. Svaki broj se sastojao od političkih osvrta u tadašnjoj Jugoslaviji u odnosu na muslimane, zatim osvrta i prikaza izdatih knjiga; imao je i mali leksikon, prikazujući biografije poznatih Bošnjaka. Odgovornost oko časopisa, ispisivanje teksta na pisaćoj mašini, umnožavanja, redakcije, korespondencija, pisanje adresa, pakovanja i slanja se odvijala preko urednika. Časopis je svojim djelovanjem sačuvao identitet bosanskih muslimana u emigraciji, kao što je i pomogao u rješavanju raznih problema i pitanja muslimanskih emigranata u emigraciji.

Tu je i raritetni primjerak emigrantskog časopisa koji se zove *Pregled listova*, poznat još i kao *Bilten informacija*, i predstavlja svojevrsni bilten višednevnih događanja na prostoru Kraljevine Jugoslavije, a izlazio je u periodu 1915–1918. godina. Izlazio je u Ženevi, a izdavao ga je Jugoslovenski novinarski ured. Njegovim informacijama se koristilio uredništvo *Jugoslovenskog glasnika*, koji su ga koristili kao bilten informacija o jugoslovenskim dešavanjima u Austro-ugarskoj monarhiji prikazanih u srpskim i hrvatskim novinama. Namjena je bila da se vijesti iz *Pregleda listova* štampaju u srbijanskim novinama, da se prirede za srpske prilike i da se pošalju svim niškim i beogradskim novinama. Ove informacije, osim redakcije *Jugoslovenskog glasnika* i Ministarstva inostranih dela, niko drugi u Srbiji nije dobijao. Iz pisma Jugoslovenskog novinarskog ureda u Ženevi, upućenog *Jugoslovenskom glasniku*, koji je štampan kao uvod samog lista, može se vidjeti kako Jugoslovenski novinarski ured daje upute *Jugoslovenskom glasniku* kako da koriste informacije. «Danas Vam šaljemo veću zalihu vesti, koje Vi izvolite upotrebiti postepeno i u više dana.» Iz pisma se takođe može zaključiti da je svrha slanja vijesti da se ljudima u Srbiji približe svakodnevni događaji, sa težnjom da srbijanski listovi postanu jugoslovenski. *Pregled listova* je izlazio neredovito, nekada dan za danom, a nekada svaki drugi dan ili nekada za sedam i više dana, u zavisnosti od toga koliko je informacija bili prikupljeno.

Od mnogih hrvatskih emigrantskih časopisa, značajna je *Hrvatska revija*, koja je počela izlaziti 1951. u Buenos Airesu, kao «kulturno-književni tromjesečnik». Urednici časopisa su bili Antun Bonifačić i Vinko Nikolić. Antun Bonifačić napušta uredništvo, a Vinko Nikolić ostaje na čelu HR sve do svoje smrti (1997.). Iste 1951. godine, takođe u Buenos Airesu, izlazi drugi hrvatski emigrantski tromjesečni časopis *Republika Hrvatska*, službeno glasilo Hrvatske republikanske stranke. Časopis je izlazio u periodu od 1951. do 1997., gdje je ukupno izdato 197 brojeva. Takođe treba dodati i *Slobodnu riječ*, hrvatski emigrantski mjesečni časopis za savremena politička, gospodarska i kulturno-socijalna pitanja. Časopis je izlazio u Buenos Airesu od 1956. do 1989. godine. Pokretač, vlasnik i urednik časopisa bio je novinar Vlaho Raić, a od 1970. Vlaho Buško.

Svi emigrantski časopisi su često štampali jedni drugima članke, međusobno su surađivali, zajednički im je bio opstanak i borba za identitet u emigraciji.
Nabrojani časopisi ili emigrantska izdanja predstavljaju svojevrsno blago koje osvjetljava jedan dio historije nepoznate samoj domovini, od Kraljevine Jugoslavije pa do SFRJ. Pregledanjem emigrantskih izdanja može se zaključiti koliko je različitih političkih struja djelovalo u emigraciji, kroz *Bosanske poglede*, *Hrvatski glas* i *Našu Reč*, te koliko je bilo nastojanja da se pronađe rješenje problema u bivšoj Jugoslaviji. Emigrantska izdanja pružaju i uvid u život emigranata, njihovog prilagođavanja novoj sredini, kao i nastojanja očuvanja njihovog nacionalnog i vjerskog identiteta. Pravovremeno djelovanje nekih emigrantskih časopisa je upravo sačuvalo vjerski i nacionalni identitet emigranata u inostranstvu. Kao što je bilo i primjera da su časopisi služili za ispoljavanje i širenje nacionalističke propagande. Sve te činjenice upućuju na aktivno djelovanje emigracije.

Orijentalni rukopisi

U okviru *Islamice* posebno mjesto zauzima neprocjenjiva zbirka orijentalnih rukopisa na arapskom, turskom, perzijskom i bosanskom jeziku. Zbirka posjeduje 743 kodeksa sa 1125 djela iz teologije, prava, morala, mistike, filozofije, logike, leksikografije, gramatike, retorike, lijepe književnosti, medicine, kalendarografije, astronomije,astrologije,historije.
Ova rukopisna zbirka je nastala otkupom iz privatnih posjeda i poklonima pojedinaca Bošnjačkom institutu, od kojih su najznačajniji otkup zbirke rukopisa familije Sikirić, s Oglavka kod Fojnice, kolekcija hadži hafiza Sulejmana Hafiza, iz Prizrena, zatim rukopisi iz zbirke sarajevskog muftije i pjesnika iz prve polovice XIX stoljeća Muhameda Šakira Muidovića, reisu-l-uleme Bosne i Hercegovine hafiza Sulejmana Šarca, kolekcija Hazima ef. Kuskunovića, iz Travnika, Sabita Hadžića, iz Mostara, poklonjena zbirka Alije Širbegovića, koja sadrži rukopise prof. Envera Mulahaliovića, iz Tuzle, te nekoliko manjih kolekcija i više pojedinačnih rukopisnih kodeksa.

Rukopisna građa se obogaćivala zajedno sa ostalim fondovima Bošnjačkog instituta i za kratko vrijeme postala jedna od najznačajnijih zbirki orijentalnih rukopisa u Bosni i Hercegovini, posebno imajući u vidu stradanje rukopisnog fonda Orijentalnog instituta 1992. godine i brojnih privatnih zbirki u agresiji na Bosnu i Hercegovinu 1992-1995.

Rukopisi u posjedu Bošnjačkog instiuta su sistematizirani i naučno obrađeni u dva sveska *Kataloga arapskih, perzijskih, turskih i bosanskih rukopisa iz zbirke Bošnjačkog instituta* (Zürich, 1997. i Sarajevo - Zürich, 2003.), autora prof. dr. Fehima Nametka i prof. Saliha Trake.

Ova zbirka sadrži znatan broj izuzetno vrijednih rukopisnih djela i unikata. Po ljepoti kaligrafije i vrijednosti rukopisa, ističe se prijepis Kur'ana Muhameda Hilmija iz 1215/1800. godine, koji je jedan od samo tri postojeća prijepisa ovog dvorskog kaligrafa i jedini kompletan. Po kaligrafskoj ljepoti, uz bok ovom prijepisu Kur'ana je prijepis *Mesnevije* Dželaludina Rumija, koji ima još jednu dodatnu kulturološku vrijednost, a to je da je u njemu zabilježen podatak da ga je na Bendbaši u Sarajevu 1646. godine „prepisao za derviše mevlevijske tekije, u Bogom zaštićenom Sarajevu, koja je nakon stradanja u požaru, obnovljena za korištenje sarajevskim dervišima“. Jedan od najvrjednijih unikata je djelo *an-Nasabu 'š-Šarif*, koje je nekoć bilo u porodici Čengića, odakle je kao poklon Nurije Čengića, iz Odžaka kod Foče, dospjelo u posjed šejha Behauddina Šehovića-Sikirića. Otkupom od jednog nasljednika porodice Sikirić, Bošnjački institut ponovo je vratio rukopis u posjed potomaka Čengića. Autor ili prepisivač ovog djela iz 1621. je derviš Mahfuz b. Muhammed Gulšeni, a ono sadrži biografiju i rodoslovlje Muhameda a.s. Fototipsko luksuzno izdanje ovog unikatnog djela je, u prijevodu prof. dr. Enesa Karića na bosanski jezik, objavio Bošnjački institut 1998.
Jasno je da su u zbirci instituta posebno dragocjeni rukopisi nastali na području Bosne jer predstavljaju ili djela naših autora ili su im prepisivači naši ljudi. Od bošnjačkih pisaca na prvom mjestu treba spomenuti djelo Mustafe Ejubovića - Šejh Juje, koje je pravo otkriće jer je bilo potpuno nepoznato nauci. Naime, poznato je više djela Šejh Juje iz oblasti prava, dogmatike, logike i drugih oblasti islamske znanosti, a ovdje se radi o komentaru klasičnog arapskog gramatičkog djela *al'-Awamilu 'l-mi'ah*, koji do sada nije uopće registriran ni u jednom katalogu arapskih rukopisa.

Vrijedno je naglasiti i autograf *Dalilu 's-sa'irin ila ziyarati habibi rabbi 'l-alamin*, čiji je autor poznat kao Imamzade (postoji još samo jedan primjerak u Vatikanskoj biblioteci), iz 1661. godine. U popisu važnijih rukopisa za bošnjačku književnu baštinu, posebno važno mjesto zauzima rukopis *Mi'rağğiyah* Sabita Užičanina, koji je naš najznačajniji pjesnik osmanskog perioda, a *Mi'rağğiyah* se smatra njegovim remek-djelom. Zanimljivo je da se *Mi'rağğiyah* najčešće nalazi u sklopu Sabitova Divana, a u rukopisu Bošnjačkog instituta ona je samostalno prepisana. Među ostalim našim autorima rukopisnih djela iz zbirke instituta su čuveni pisci Hasan Kafija Pruščak, Hasan Kaimija, Abdulvehab Ilhamija, Ahmed Sudija Bošnjak, Muhammed Nerkesi, zatim Sirri, Arif Hikmet-beg Rizvanbegović i mnogi drugi, a kao prepisivači orijentalnih rukopisa susreću se imena kao što su Ibrahim Opijač, Behauddin Sikirić i drugi.

Zbirka rukopisa sadrži i djela pisana na bosanskom jeziku arapskim pismom (alhamijado literatura), kao što su npr. tursko-bosanski rječnik iz 18. stoljeća, udžbenik s kraja 19. stoljeća, pjesme Ilhamije i Sirrije, itd.

Najstariji kodeks u zbirci Bošnjačkog instituta je *Tafsiru 'l-Qur'an*, čiji je prijepis okončan u januaru 742/1342. godine. Od rijetkih djela, vrijedno je spomenuti djelo iz islamskog prava *Qunyatu 'l-Fatawa*, a do sada je poznato da postoji samo još jedan primjerak u kolekciji Yeni džamije u Istanbulu, zatim historijsko djelo *Bahgatu 't-tawarih* iz 1456. godine za koje se zna da još po jedan primjerak imaju biblioteke u Istanbulu i u Beču, autograf djela *Hilyatu 'l-ihwan wa hullatu 'l-hullan* iz 18. stoljeća, koje je po svoj prilici unikat, itd.

Bošnjački institut i dalje otkupljuje rukopisna djela sa naših prostora i kontinuirano proširuje svoju zbirku.

Literatura:

Avdić, Kamil Y.: Bosna u historijskoj perspektivi. Beč, 1973.

Pregled listova. Ženeva : Jugoslovenski novinarski ured, 1915-1918.

Bosanski pogledi : Časopis za kulturno socijalne probleme. Wien, 1955.

Bosanski pogledi : nezavisni list muslimana Bosne i Hercegovine u iseljeništvu. London, 1960.

Nametak, Fehim; Trako, Salih: Katalog arapskih, perzijskih, turskih i bosanskih rukopisa iz zbirke Bošnjačkog instituta. Sv. 1. Zurich, 1997.

Nametak, Fehim; Trako, Salih: Katalog arapskih, perzijskih, turskih i bosanskih rukopisa iz zbirke Bošnjačkog instituta. Sv. 2. Sarajevo, 2003.

Bošnjački institut u Sarajevu